

You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Poczet władców rzymskich. Imagines XXX tyrannorum w "Epitome thesauri antiquitatum" Jacopa Strady (1553)

Author: Agata A. Kluczek

Citation style: Kluczek, Agata A. (2017). Poczet władców rzymskich. Imagines XXX tyrannorum w "Epitome thesauri antiquitatum" Jacopa Strady (1553). W: "Florilegium : studia ofiarowane profesorowi Aleksandrowi Krawczukowi z okazji dziewięćdziesiątej piątej rocznicy urodzin" (S. 513-523). Kraków : Towarzystwo Wydawnicze "Historia Iagellonica".

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Florilegium

Studia ofiarowane Profesorowi Aleksandrowi Krawczukowi
z okazji dziewięćdziesiątej piątej rocznicy urodzin
pod redakcją E. Dąbrowy, T. Grabowskiego i M. Piegdonia
Kraków 2017

Poczet władców rzymskich. *Imagines XXX tyrannorum* w „*Epitome thesauri antiquitatum*” Jacopa Strady (1553)

Agata A. Kluczek

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Ma nelle parti averse delle medaglie de' Cesari si vede tutta la Religione de' Gentili,
tutta la militia Romana, e tutta la historia de gli Imperadori dimostrata.
Vico 1555: 48

Pragnę przedstawić galerię portretów [cesarzy], opierając się na wszystkich danych,
jakimi dziś rozporządzamy. Chodzi tu — poza [...] źródłami literackimi — o napisy,
czyli inskrypcje, o dokumenty papirusowe, o monety — tak ważne dla ikonografii
cesarzy, ich tytułatury oraz chronologii wydarzeń.

Krawczuk 1986: 8

Historię Cesarstwa Rzymskiego niejednokrotnie komentowano przez
prymat losów, czynów, cech osobowych tych, którzy mu przewodzili:
wodzów, imperatorów, władców. Przyciągali oni uwagę już w sta-
rożytności, czego miarą przykładowo są spisywane przez dawnych autorów
życoty cesarzy rzymskich i pretendentów do purpury imperialnej. Również
w takiej odsłonie biograficznej wprowadzono często historię Rzymu do dzieł
nowożytnej literatury numizmatycznej. W nich prezentowano numizmaty
uporządkowane według lat panowania władców rzymskich, ale też *imperatorum*
et caesarum vitae wyłaniały się z tego przedstawionego materiału, który
tworzą cytowane inskrypcje monetarne, opisywana ikonografia oraz do nich
czynione komentarze, a także niejednokrotnie wprowadzone ryciny monet
i medalionów.

Dzieło antykwariusza, kolekcjonera i numizmatyka Jacopa Strady (Jacobus
Strada, Jacobus da Strada, Jacopo da Strada, 1505/1515–1588) ukazało się
drukem w 1553 roku po łacinie: *Epitome thesauri antiquitatum, hoc est, imp.*

Rom. Orientalium & Occidentalium Iconum, ex antiquis Numismatibus. W tym samym roku opublikowano również przekład w języku francuskim: *Épitome du Thresor des antiquitez, c'est à dire pourtraits des vrays medailles des Empp., tant d'Orient que d'Occident* (por. il. 1, 2)¹. Praca ta wyrastała z bujnie rozwijającego się w pierwszej połowie XVI wieku nurtu tworzenia *libri di medaglie*, zbiorów biografii słynnych postaci wzbogaconych portretami monetarnymi².

EPITOME
THE SAVRI
ANTI QVITATVM.
*Hoc est, IMPP. Rom. Orientalium & Occiden-
tialium Iconum, ex antiquis Numif-
matibus quàm fidelissimè
deliniatarum.*

Ex Museo Iacobi de Strada Mantuani Antiquarij,

L V G D V N I.
A P V D I A C O B V M D E S T R A D A, E T
T H O M A M G V E R I N V M,
M. D. L I I I.
Cum Priuilegio Regio.

il. 1.

EPITOME
DV THRESOR
DES ANTI QVITEZ.
*C'est à dire, Pourtraits des vrays Medailles
des EMPP. tant d'Orient
que d'Occident.*

De l'estude de laques de Strada Mantuan Antiquaire.

Traduit par Iean Louveau d'Orleans.

A L Y O N
P A R I A C Q V E S D E S T R A D A, E T
T H O M A S G V E R I N,
M. D. L I I I.
Auec Priuilege du Roy.

il. 2

Faktycznie, w *Épitome* Strady notki ograniczają się do stosunkowo krótkiej prezentacji danego władcy, natomiast istotne miejsce zajmują ilustracje³. Są to najpierw portrety bohaterów dzieła. Umieszczone w profilu na czarnym tle, przypominają swą kompozycją i stylem awersy medalionów oraz monet

¹ Strada 1553a; 1553b (z inną paginacją); więcej o nim i jego dziele zob.: Jansen 1987: 11–21; Cunnally 1999: 26–33; Heenes 2010: 295–310.

² Sięgając do prac wspomnianych przez Stradę (1553a, Iacobus da Strada Mantuanus Antiquarius ad Lectorem), trzeba wskazać przede wszystkim Fulvio 1517, w której zamieszczono w porządku chronologicznym 204 notki biograficzne, zwłaszcza cesarzy rzymskich oraz członków ich rodzin, ilustrowane portretami w medalionach. Dzieła takie stały się popularne. O nich por. np. Giard 1980: 225–245; 1993: 277–280; Berghaus 1995: 13–17; Chiaï 2013: 219–236; Guillemain 2013: 70–77.

³ John Cunnally (1999: 208–209) wylicza 391 portretów-medalionów, podano inskrypcje innych 97.

antycznych. Wrażenie ich starożytnej proweniencji budują też towarzyszące portretom inskrypcje w otoku. Zawierają one imiona bohaterów, ich tytułaturę lub przydomki. Niekiedy jednak ograniczono się do obrazu prostego pierścienia, w który wpisano imię i tytułaturę danego władcy, sugerując w ten sposób brak możliwości wsparcia się autentycznym wzorem. Ponadto Strada wprowadził charakterystyki rewersów numizmatów, podał treść umieszczonych na nich inskrypcji oraz opisał ikonografię. Miejscami zwracał uwagę na stan monet, ich wiek, trudności w odszyfrowaniu ich inskrypcji⁴, natomiast brakuje formalnych opisów numizmatów. Numizmaty bowiem w *Epitome* to jeszcze nie materiał archeologiczny, ale prosta ilustracja relacjonowanej historii panowania i życia władców. Obok egzemplarzy starożytnych sporo jest wymysłów i fałszerstw nowożytnych. Na tle innych powstałych ówczesnie prac studia J. Strady bynajmniej nie są erudycyjne⁵. Nie było też *Epitome* wysoko cenione przez ówczesnych uczonych numizmatyków⁶. Dzieło J. Strady jest jednak interesujące jako przykład odzwierciedlający recepcję form antycznych, tak poprzez kopiowanie zabytków starożytnych, jak i w drodze obrazowania treści czerpanych z literatury starożytnej⁷.

Ten drugi mechanizm wyraźnie daje się rozpoznać we wprowadzonych do *Epitome* komentarzach numizmatycznych, za których pomocą poznajemy treści rewersów numizmatów. Źródła inspiracji tych komentarzy są różne. Wystarczy wspomnieć, że przykładowo opis numizmatu cesarza Wespazjana (69–79) TRIVMPHVS DE IVDAEIS z obrazem w kwadrydze cesarza i jego syna etc. wiele zawdzięcza treściom antycznych reliefów zdobiących Łuk Tytusa w Rzymie⁸.

⁴ Np. o monetach Wiktorii galijskiej (Strada 1553a: 152): *Inscriptio est Graecis characteribus, quae tamen propter vetustatem cognosci non potuit.*

⁵ W połowie XVI wieku rozwijała się intensywnie nauka o numizmatach, a ich rewersy były przedmiotem badań; zob. Vico 1555; por. Veillon 2008: 12, 129.

⁶ Zob. np. Le Pois 1579: 2v–3: *Iacobus de Strada Mantuan, homme aussi tresdiligent & studieux, a fort travaillé en ceste argument, par la monstre & ostension qu'il nous en a faict en son Epitome du Thesor des antiquitez. Car ie n'ay encore veu que l'epitome de ce grand oeuvre qu'il promet. Là sont effigiez & portraits les Empereurs & Cesars Romains, avec description de leurs vies & actions principales, au dessous d'iceux. Mais ie crains fort qu'il n'y en ait quelques uns de supposez, estans le revers fort estranges, & quelquefois les inscriptions d'iceux esloignees de la façon d'escrire des anciens.* Piszący później Anselmo Banduri (1675–1743) opracowanie Strady wymienił wśród podawanych prac swych poprzedników (Banduri 1718: vii), chociaż deklarował: *Primum enim lectorem monitum volumus, si quis solas Principum ac virorum illustrium, tametsi è nummis expressas imagines ediderit, huic locum à nobis datum in hacce Bibliothecâ non fuisse, quòd ejusmodi librorum enumeratio tam injucunda, quàm inutilis visa sit [...]* (Banduri 1718: v); por. też oceny: Veillon 2008: 12; Guillemain 2013: 74.

⁷ Te dwie drogi recepcji form antycznych w sztuce europejskiej wskazał Mikocki (1984: 79).

⁸ Strada 1553a: 50: *Numisma Vespasianus fecit, in quo Imperator ipse curru triumphali, qui quatuor equis trahitur, cum filio Tito insidet. Currum praecedunt milites, spolia templi Hierosolymitani ferentes cum inscriptione: TRIVMPHVS DE IVDAEIS. & S.C.;* por. Cunnally 1999: 33.

Nie dysponowano jednak podobnym repozytorium ikonograficznych pamiątek po efemerycznych władcach z III wieku po Chrystusie, uznawanych lokalnie lub rządzących w opozycji do władcy akceptowanego w Rzymie. Wystąpili oni w dużej liczbie zwłaszcza w połowie tego stulecia: *Tyrannis multis, qui Gal[li]eni tempore & aliâs, in Orientis regionibus, Occidentisq; provincijs rebellârunt, ac Imperij maiestatem discerpserunt [...]*⁹. Zgodnie z tradycją miało ich być trzydziestu. Dla wielu z nich również numizmatyczna baza dokumentacyjna pozostawała skromna i niepełna, albo do dzisiaj po prostu nie jest znana. Niemniej w tym przypadku prawdziwe lub fikcyjne dzieje pretendentów zawarte w *Epitome* wykazują wielką zależność od żywotów zebranych w księdze *Tyranni triginta* w zbiorze *Historia Augusta* (dalej: *HA*), powstałym u schyłku IV wieku¹⁰. Również treści opisywanych przez Stradę ich numizmatów, zwłaszcza rewersów, są niejednokrotnie zbieżne z wymową fragmentu *HA*. Nawiązują do relacjonowanych dziejów tyranów, parafrazują różne epizody i anegdoty ubarwiające charakterystykę opisywanych postaci. Kompatybilność przekazu późnoantycznego i opisów w *Epitome* ukazuje wielką atrakcyjność materiału zawartego w zbiorze biografii władców rzymskich do tworzenia czy to komentarzy biograficznych, czy to nawet opisów numizmatów. Do swojego tomu Strada wprowadził numizmaty, będące, jak się przyjmuje, dziełem tzw. Ilustratora *Historia Augusta*¹¹, który w pierwszej połowie XVI wieku dostrzegł i wykorzystał tę genetyczną numizmatyczną atrakcyjność *HA*. Czerpano w *Epitome* z księgi *Tyranni triginta* na różne sposoby. Niżej przedstawiam najbardziej spektakularne efekty takich zabiegów.

Zenobia, władczyni palmyreńska, została sprezentowana w medalionie jako IMP ZENOBIA AVG TOTIVS ORIENT R (il. 3), co zapewne nawiązuje do oceny jej roli na Wschodzie: *regina orientis* (A 27.2). Na głowie nosi hełm. Jakkolwiek w podobny sposób w grupie tyranów ukazano jedynie Ballistę (il. 4) oraz galijską Wiktorię (il. 5), to w odniesieniu do Zenobii takie nakrycie głowy wydaje się nawiązywać do opisu Palmyrenki w *HA*: „obyczajem cesarzy rzymskich uczestniczyła w zgromadzeniach w hełmie i purpurowym pasie” (T 30.14: *Imperatorum more Romanorum ad contiones galeata processit cum limbo purpureo [...]*). Tym bardziej z elementami jej portretu skonstruowanego w *HA* współbrzmi opis rewersu tego numizmatu¹²:

Zenobia galeata, loricata & paludata, in suggestu stans, dextra hastam ferens, concionari videtur, utrinque collocatis signis militaribus, ita ut à dextra labarum, à sinistra aquila adpareat. Ante eam milites scutati & galeati conspiciuntur audientes Imperatricem concionantem,

⁹ Strada1553a, Iacobus da Strada Mantuanus Antiquarius ad Lectorem.

¹⁰ Na temat zbioru *HA*: Brandt 2006; Johne 2008; Thomson 2012 (tam dalsza literatura). Niżej posługuję się skrótami przyjętymi w publikacji Lessing 1964. Cytaty z *HA* podaję w tłumaczeniu Hanny Szelest.

¹¹ Określenie, jakiego użyła Sylviane Estiot (2014: 206).

¹² Strada 1553a: 152.

quorum unus equum ducit, inscriptione adiecta: VIRTVS AVGVST.
subscriptum verò, FIDES EXERCIT.

Odnaleźć tu można skojarzenia do stroju, jaki przywdziewała Zenobia, oraz do stylu wypełniania przez nią obowiązków, a także do wartości przez nią docenianych. Czytamy w *HA*, że przybywała ona w męskim towarzystwie, oddając się również męskim zajęciom: polowaniom, marszom, jeździe konnej, piciu (T 30.17–18). Bierze też udział w zgromadzeniach (*contiones*) na równi z mężczyznami (*viriliter*; T 27.1). Nie pobiła żołnierzom (T 30.5). Sama stała się ucieleśnieniem wojennych cnót rzymskich. Czynna, przedsiębiorcza, dzielna, swą dzielnością przewyższała nawet (*fortior*) przynajmniej niektórych mężczyzn (T 15.8), a także doceniała męstwo (*virtus*), które w działaniach wojennych jest jedyną szansą sukcesu ([...] *virtute faciendum est quidquid in rebus bellicis est gerendum*; A 27.2). Stąd już blisko do powiązania z Zenobią dwóch znanych skądinąd w mennictwie rzymskim haseł: *virtus Augusti*¹³ oraz *fides exerciti*¹⁴.

W przypadku opisu rewersu numizmatu Cyriadesa w *Epitome* (por. il. 6) bynajmniej nie jest to proste przekształcenie treści żywota w hasło i obraz monetarny¹⁵:

In huius ærei Numi parte altera adparent duæ equestres statuæ, laureatæ & paludatæ, Cyriadis & Valeriani, dextris hastam ferentes, ambæ colloquentes, quas præcedit victoria alata, sinistra trophæum gerens, dextra gestus vocanti similis, ut sequantur. Milites verò signa militaria gestantes, eas sequuntur, cum inscriptione: IMPERATORVM AVGG. Infrà subscriptú est: ADVENI ANTH.

Jest to swobodna interpretacja danych zawartych w biografii uzurpatora, w dodatku dosyć niejasnej i niejednoznacznej w odniesieniu do czasu, miejsca, okoliczności wystąpienia pretendenta¹⁶. W żywocie uzurpatora imię jednego z panujących wówczas władców, Waleriana (253–260), pojawia się w kontekście wojny z Persami, na którą cesarz wyruszył (T 2.3). Cyriades zaś jest pokazany jako ten, który sprzymierzył się z królem perskim Szapurem (T 2.2). Informacje te powtórzono w części biograficznej w *Epitome*, natomiast w części numizmatycznej dokonano „roszady”. W jej wyniku Cyriades stał się bohaterem rewersu numizmatu, który wraz z Walerianem — obydwaj

¹³ Temat *virtus* znany był w mennictwie republikańskim: RRC, nr 401/1; potem w czasie wojny domowej lat 68–69: RIC 1², Civil Wars, nr 13; RIC 1², Galba, nr 12, 30–32, 51, 63, 102–103, 114–116, 176–179, 218–222, 235–236, 521. Przydawką Augusti (w formie abrewiacji AVGVST) został uzupełniony w mennictwie imperialnym Wespazjana we wczesnym okresie jego rządów: RIC 2/1², Vesp., nr 1379 (ok. 69–71); 1542 (70); RIC 2/1², Tit. (under Vesp.), nr 1537.

¹⁴ Wykorzystywali je emitenci od czasu wojny domowej lat 68–69; zob. RIC 1², Civil Wars, nr 118–122, 126; RIC 1² Vit., nr 27–30, 42, 47, 52–54, 67.

¹⁵ Strada 1553a: 139.

¹⁶ Zob. komentarze Paschoud 2011: 52–57 (tam dalsza literatura). W innych źródłach jako Mareades, Mariades, Mariadnes. Przedstawiony w *Epitome* portret uzurpatora uzupełniono na awersie napisem: IMP CAES M C CYRIADES PRINC F AVG.

to zwycięscy imperatorzy — przybywa do Antiochii, wschodniego miasta faktycznie wzmiankowanego w *HA*: „po zdobyciu Antiochii i Cezarei Cyriades uzyskał przydomek Cezariańskiego. Potem obwołano go Augustem” (T 2.2–3: *Antiochia etiam capta et Caesarea, Caesareanum nomen meruit. Atque inde vocatus Augustus* [...]).

Kontekst „regionalny” został wyraźnie zasygnalizowany w przypadku pierwszego z władców „Imperium Galliarum”, Postumusa (M. Cassianus Postumus, 260–269), który w *Epitome* występuje jako Cassius Labienus Posthumius (il. 7). O rewersach jego monet Strada zapisał¹⁷:

In hoc Numismate est statua Imperatoris togata stans, dextra schedam tenens, sinistra mulierem ante se flexis genibus procumbentem subleuās. In medio vasculum floribus repletum, est positum cum inscriptione eiusmodi: RESTITVTORI GALLIAE.

W *HA* pokazano Postumusa jako odnowiciela podległych mu terenów. Obdarzony bowiem purpurą przez wojsko i „wszystkich Galów” (*ab omnibus Gallis*), potem „w ciągu siedmiu lat pokazał, że potrafi odbudować Galie” (T 3.4: *Gallias instauraverit*). Jednakże zarówno jego zasługi dla ziem zachodnich imperium rzymskiego, jak i baczne uważanie na sprawy Galii odnotowały również *antoniniani* i *sestertii* (także podwójne *sestertii*) emitowane w 260, a potem w 268 roku, typu REST (ITVTOR) GALLIAR (VM) (Senatus Consulto)¹⁸. Wyobrażono w ich ikonografii władcę w stroju wojskowym z włócznią w ręku, który podnosi z klęczek postać kobiecą noszącą albo włócznię, albo gałązkę.

Podobnie do teatru działań innego pretendenta do władzy cesarskiej nawiązano w *Epitome* w opisie rewersów numizmatów uzurpatora naddunajskiego Ingenuusa (260) (por. il. 8)¹⁹:

Aerei huius Numi pars posterior habet statuam muliebrem, brachiis nudis, sinistra labarum gerentem, dextra globum Imperatori offerentem. Ab Imperatoris tergo Tribunus adparet militum. Inscriptio adiecta: PANNONIA VIRTVS AVGVST. Subscriptum: SIRM. P.

Według przekazu *HA* tenże Ingenuus był zarządcą obu Panonii. W roku konsulatu Tuskusa i Bassusa wojskowi w Mezji i Panonii obwołali go imperatorem. „Wybrali cesarza, który dzięki swej dzielności mógł pomóc znękanemu państwu. [...] był bowiem bardzo dzielny, państwu potrzebny” (T 9.1–2: *creatus est imperator qui fessis rebus mederi sua virtute potuisset. [...] erat fortissimus ac rei publicae necessarius*). Echo tak podkreślonej *virtus* pretendenta odbiło się w treści numizmatów. Pewną geograficzną nowością w stosunku do danych *HA*, które w tym zakresie ograniczają się do ogólnych wzmianek o prowincji

¹⁷ Strada 1553a: 139–140.

¹⁸ Bastien 1967, nr 25a–30 (260 r.), 148, 197, 352–353; Schulzki 1996, Post., nr 71–74 (268 r.); por. wcześniejsze monety Galliena podejmujące temat *restitutor Galliarum*: Göbl 2000, nr 876–879.

¹⁹ Strada 1553a: 143.

cjach Panonie i Mezje, jest odnotowana w odcinku numizmatu nazwa Sirmium, miasta, które w innych źródłach (Polem. Silv., *Chron.* I 521, 45; por. Zon. XII 24) prowadzi do osoby Ingenuusa i jego rewolty zakończonej klęską.

Takich geograficznych skojarzeń na różnych opisywanych rewersach jest więcej. Nie mnożąc dalszych przykładów, ograniczam się tu do dwóch. Pierwszy to *casus* niejakiego Pizona, nazywanego Frugi (*Frugi dictus*). Pretendent ten miał zagarnąć władzę w Tesalii. Przyjął więc przydomek Tesalskiego (T 21.1: *Thessalicus appellatus est*). Na rewersie opisywanego w *Epitome* numizmatu Pizona (por. il. 9) został pokazany²⁰:

[...] Imperator loricated sellæ Curuli insidens, sinistra septrum, cui aquila imposita tenens, dextra globum sibi oblatum à statua muliebri corona thurrita ornata ante se stanti recipiens adparet. Ad pedes eius vas floribus impletum, positum est. A tergo verò victoria alata sinistra palmæ ramum gerens, dextra coronam Imperatori impositura conspicitur, cum inscriptione: THESSAL. AVGVST.

Kolejny przykład dotyczy Emiliana (L. Mussius Aemilianus *signo* Aegippius — E. de Caes. 32.4), który przejął władzę w Aleksandrii (261 — początek 262). W opinii autora *HA* uzurpator ten wykazał spory zapal do zajmowania się sprawami państwowymi, „przewędrował bowiem okrąg Teb i cały Egipt i dzięki swej stanowczości połączonej z męstwem, na ile mógł, odparł ludy barbarzyńskie” (T 22.6: *Thebaidem totamque Aegyptum peragravit et, quatenus potuit, barbarorum gentes forti auctoritate summovit*). Ten fragment żywota Emiliana dostarczył podstaw do treści numizmatu opisanego w *Epitome* (por. il. 10)²¹:

Huius argentei numi pars altera repræsentat statuam muliebrem, nudam, humi procumbentem, sinistro brachio canistro floribus abundante innitentem, manu sinistra Cornucopiæ, dextra globum, cui insidet ciconia, tenentem. Aliam deinde equestrem statuam habet, dextra globum apprehendentem, quam sequitur miles labarum gerens, Incriptione tali addita: ADVENTVS AVG. AEGYP.

O panowaniu wyżej wspomnianego Ballisty zachowało się, jak zapisano w *HA*, mało informacji (T 18.11: *de imperio pauca dixerunt*). Nie dziwi to, ponieważ „[h]istorycy podają w wątpliwość, czy Ballista w ogóle panował” (T 18.1: *De hoc, utrum imperaverit, scriptores inter se ambigunt*). Niemniej z dalszych fraz w żywocie Ballisty w *HA* wynika, że ów wybitny mąż „doskonale umiał rządzić państwem”, sprawdził się zarówno jako dobry wódz, jak i zarządca w sprawach ekonomicznych: „dostawy żywności były przedmiotem jego szczególnej troski” (T 18.4: *Fuit vir insignis, eruditus ad gerendam rem publicam, in consiliis vehemens, in expeditionibus clarus, in provisione annonaria singularis* [...]). Te przymioty Ballisty zostały przekute w następujący rewers²²:

²⁰ Strada 1553a: 148.

²¹ Strada 1553a: 149.

²² Strada 1553a: 147.

In hoc Numismate æreo conspicitur statua muliebris, ex mensura, quam manibus fert, annonam effundens, à cuius tergo vasculum floribus repletum, est positum. Ante eam aliæ duæ adparet statuæ: una flexis genibus, terræ procumbens, annonam in sinu excipiens. altera petenti similis. In infimo loco figura lunæ falcatæ & stellæ cernitur, cum inscriptione: ANNONA AVGVST.

il. 3

il. 4

il. 5

il. 6

il. 7

il. 8

il. 9

il. 10

Powyższe *exempla* opisów numizmatów władców rzymskich jedynie dotyczą bogactwa materiału zawartego w *Epitome*²³. Niemniej obrazują na przykładzie

²³ Warto podjąć dalsze studia nad obecnością numizmatów rzymskich władców trzecowiecznych w *Epitome* Strady, ale też w dziełach innych autorów reprezentujących wczesnonowożytną literaturę numizmatyczną. Takie badania mogłyby iść nie tylko w kierunku odnajdywania

ustępów czerpanych z *HA* problematykę korelacji opisów treści tych *nummi* z fragmentami dzieł literatury antycznej i późnoantycznej. Pokazują bowiem mechanizm konstruowania wyobrażeń rewersowych i komponowania haseł, jakie je uzupełniały.

Bohaterów *Epitome*, cesarzy rzymskich doby starożytnej, członków ich rodzin, poza ich portretami w medalionach oraz podaną tytulaturą, charakteryzują na ogół treści tylko pojedynczych przywołanych rewersów. Tę manierę zachowano w przypadku tych cesarzy, których mennictwo było w istocie obfite, a zatem oferowało większe bogactwo możliwych typów do wyboru, ale również w przypadku tych władców, których mennictwo ograniczało się faktycznie do kilku emisji²⁴. Efekty takiego zabiegu stają się szczególnie wyraźne w partii dzieła dotyczącej „tyranów” III wieku po Chrystusie. Ich pojedyncze numizmaty, wprowadzone do opracowania Strady i przezeń opisane, prezentowały swych bohaterów, uwypuklając ich konkretne cechy, czyny, zasługi. Tworzyły wersję panowania „tyranów” niemal paralelną do przekazu *HA*. Przy tym tworzono wrażenie, że materiał — co podkreślił Strada w podtytule swego dzieła — pochodzi *ex antiquis Numismatibus*. To zaś dyktowało stylistykę użytych środków zarówno ikonograficznych, jak i leksykalnych.

Spis ilustracji

1. Karta tytułowa dzieła J. Strady, *Epitome thesauri antiquitatum* (Strada 1553a)
2. Karta tytułowa dzieła J. Strady, *Epitome du Thresor des antiquitez* (Strada 1553b)
3. Portret Zenobii (Strada 1553a: 151)
4. Portret Ballisty (Strada 1553a: 147)
5. Portret Wiktorii (Strada 1553a: 151)
6. Portret Cyriadesa (Strada 1553a: 139)
7. Portret Postumusa (Strada 1553a: 139)
8. Portret Ingenuusa (Strada 1553a: 142)
9. Portret Pizona (Strada 1553a: 148)
10. Portret Emiliana (Strada 1553a: 148)

---

zależności takich nowożytnych tworów numizmatycznych od tradycji literatury starożytnej, ale np. również w kierunkach poszukiwania starożytnych pierwowzorów lub antycznych inspiracji numizmatycznych opisywanych oraz graficznie prezentowanych *nummi*, źródeł fałszerstw numizmatycznych i historii ich zakorzenienia w literaturze numizmatycznej, sposobów ikonograficznego identyfikowania pojęć, cnót, postaci poprzez czerpanie ze starożytnych wzorców artystycznych i tych naśladowanie, trwałości ikonograficznych modeli, obecności dawnych idei jako akceptowanych wzorców w epoce nowożytnej etc.

²⁴ Por. Guillemain 2013: 76.

Bibliografia:

- Bastien P. (1967): *Le monnayage de bronze de Postume*, Wetteren.
- Berghaus P. (1995): *Der deutsche Anteil an der numismatischen Literatur*, [w:] Berghaus P. (red.), *Numismatische Literatur 1500–1864, Die Entwicklung der Methoden einer Wissenschaft*, Wiesbaden: 11–25.
- Brandt H. (2006): *Fact and Fictions — die Historia Augusta und das 3. Jahrhundert*, [w:] John K.-P., Gerhardt T., Hartmann U. (red.), *Deleto paene imperio Romano. Transformationsprozesse des Römischen Reiches im 3. Jahrhundert und ihre Rezeption in der Neuzeit*, Stuttgart: 11–23.
- Chiai G.F. (2013): *Imagines verae? Die Münzporträts in der antiquarischen Forschung der Renaissance*, [w:] Peter U., Weisser B. (red.), *Translatio Nummorum. Römische Kaiser in der Renaissance*, Berlin: 219–236.
- Cunnally J. (1999): *Images of the illustrious: the numismatic presence in the Renaissance*, Princeton.
- Estiot S. (2014): *Probus et les tyrans minuscules Proculus et Bonosus. Que dit la monnaie?*, [w:] Bertrand-Dagenbach C., Chausson F. (red.), *Historiae Augustae Colloquium Nanceiense*, Bari: 205–241.
- Fulvio A. (1517): *Illustrium imagines, Romae*.
- Giard J.-B. (1980): Critique de la science des monnaies antiques, *JS* 3: 225–245.
- Giard J.-B. (1993): *Médailles et Portraits, ou la Recherche de l'Individu à la Renaissance*, [w:] Price M., Burnett A., Bland R. (red.), *Essays in honour of Robert Carson and Kenneth Jenkins*, London: 277–280.
- Göbl R. (2000): *Die Münzprägung der Kaiser Valerianus I., Gallienus, Saloninus (253/268), Regalianus (260) und Macrianus, Quietus (260/262)*, Wien.
- Guillemain J. (2013): L'invention de la numismatique: des arts décoratifs aux sciences auxiliaires de l'histoire, *Anabases* 17: 69–83.
- Heenes V. (2010): *Jacopo Strada — Goldsmied und Maler, Antiken- und Münzhändler, Sammler und „Antiquarius Caesareus“*, [w:] Wiwjorra I., Hakelberg D. (red.), *Vorwelten und Vorzeiten. Archäologie als Spiegel historischen Bewusstseins in der Frühen Neuzeit*, Wiesbaden: 295–310.
- Jansen D.J. (1987): Jacopo Strada et le commerce d'art, *Revue de l'art* 77: 11–21.
- John K.-P. (2008): *Die Historia Augusta*, [w:] John K.-P., Hartmann U., Gerhardt Th. (red.) *Die Zeit der Soldaten-Kaiser. Krise und Transformation des Römischen Reiches im 3. Jahrhundert n. Chr. (235–284)*, Berlin: 45–51.
- Krawczuk A. (1986): *Poczet cesarzy rzymskich. Pryncypat*, Warszawa.
- Le Pois A. (1579): *Discours sur les medalles et graveures antiques, principalement Romaines*, Paris.
- Lessing C. (1964), *Scriptorum historiae Augustae Lexicon*, Hildesheim.
- Mikocki T. (1984): Problemy recepcji antyku w sztuce polskiej XVI wieku, *Studia archeologiczne* 2: 73–80.
- Paschoud F. (2011): *Commentaire de la Vita Firmi, Saturnini, Proculi et Bonosi*, [w:] *Histoire Auguste. T. 5/2: Vies de Probus, Firmus, Saturnin, Proculus et Bonose, Carus, Numérien et Carin*, Texte ét., trad. et comm. par F. Paschoud, Paris: 47–219.

- RIC 1² = *The Roman Imperial Coinage*, vol. 1: *From 31 BC to AD 69*, Sutherland C.H.V., Carson R.A.G. (red.), London 1984.
- RIC 2/1² = Carradice I.A., Buttrey T.V. (2007): *The Roman Imperial Coinage*, vol. 2/1: *From AD 69–96 Vespasian to Domitian*, London.
- RRC = Crawford M.H. (1974): *Roman Republican Coinage*, Cambridge.
- Schulzki H.-J. (1996): *Die Antoninianprägung der gallischen Kaiser von Postumus bis Tetricus (AGK). Typenkatalog der regulären und nachgeprägten Münzen*, Bonn.
- Strada J. (1553a): *Epitome thesauri antiquitatum, hoc est, impp. Rom. Orientalium & Occidentalium Iconum, ex antiquis Numismatibus quam fidelissime deliniatarum ex Museo Iacobi de Strada Mantuani Antiquarii*, Lugduni.
- Strada J. (1553b): *Epitome du Thresor des antiquitez, c'est à dire pourtraits des vrayes medailles des Empp., tant d'Orient que d'Occident, de l'estude de Jaques de Strada Mantuan antiquaire*, Traduit par Iean Louveau d'Orleans, Lyon.
- Thomson M. (2012): *Studies in the Historia Augusta*, Bruxelles.
- Veillon M. (2008): *Histoire de la numismatique ou la science des médailles*, Paris.
- Vico E. (1555): *Discorsi di M. Enea Vico Parmigiano sopra le Medaglie de gli Antichi divisi in due libri*, Vinegia.

A pageant of Roman rulers: *Imagines XXX tyrannorum* in Jacopo Strada's
Epitome thesauri antiquitatum (1553)

Summary

In the work entitled *Epitome thesauri antiquitatum* by Jacopo Strada, an antiquarian, collector and numismatist, old coins serve to illustrate the history of the life and reign of rulers and members of their families. The *Epitome* is interesting as an example which reflects the reception of ancient forms in the modern era, both through the copying of ancient monuments as well as through the representation of content drawn from ancient literature.

In reference to the Roman rulers who reigned in the 3rd century, the source of numismatic commentaries featured in the *Epitome* was constituted by the biographies of the Augusti, Caesari and the usurpers contained in the collection entitled *Historia Augusta*. The compatibility of fragments of this work from Late Antiquity with fragments of the *Epitome* is presented by the author on the basis of the coins of 'tyrants' described by Strada: Cyriades, Postumus, Ingenuus, Ballista, Piso, Aemilianus and Zenobia.

